

Rapport 2010:20

Bebyggelse

Focushuset, Malmberget

Dokumentation av Modern arkitektur i Norrbotten

Norrbottens museum
Rebecka Svensson

Norrbottens
museum

Dnr 39-2010

Alla fotografier i denna rapport: © 2010 Norrbottens museum. Daryoush Tahmasebi

Omslag Glasbetongvägg, Focushuset Nbm acc nr. 2010_188_080, Focushuset och -längan Nbm
acc nr. 2010_188_164

HISTORIK	3
<i>Kort om Gällivares och Malmbergets historia.....</i>	<i>3</i>
<i>Malmbergets befolkningsutveckling - från obygd till globalt beroende tätort</i>	<i>4</i>
<i>Sveriges befolkningsutveckling</i>	<i>5</i>
<i>Kort om kvarterets hustyper.....</i>	<i>6</i>
<i>Focushuset, Focuslängan.....</i>	<i>7</i>
FÖRHÅLLANDEN OCH SKYDD.....	7
<i>Planer och bestämmelser</i>	<i>7</i>
<i>Riksintresse</i>	<i>7</i>
<i>Norrbottnens kulturmiljöprogram.....</i>	<i>8</i>
<i>Gällivare kommuns bevarandeplan</i>	<i>8</i>
<i>Ågoförhållanden.....</i>	<i>8</i>
<i>Kvarteret</i>	<i>8</i>
ARKITEKTER OCH ÖVRIGA MEDVERKANDE	8
<i>Öbergs & Co</i>	<i>8</i>
<i>Thurfjells Arkitektkontor AB</i>	<i>8</i>
BESKRIVNING	10
<i>Focushuset</i>	<i>11</i>
<i>Focuslängan.....</i>	<i>13</i>
BYGGNADEN I SIN OMGIVNING.....	15
<i>Kvarteret</i>	<i>15</i>
<i>Missionskyrkan.....</i>	<i>15</i>
<i>Lamellhuset</i>	<i>16</i>
<i>Fritidsgården</i>	<i>16</i>
<i>Gården/parkeringsdäck/underjordiskt garage.....</i>	<i>16</i>
MATERIAL OCH KONSTRUKTION.....	17
FUNKTIONER FRÅN UPPFÖRANDET TILL IDAG.....	18
<i>Verksamheter</i>	<i>18</i>
SITUATIONEN I MALMBERGET.....	21
KULTURHISTORISKA OCH ARKITEKTONISKA KVALITÉER	22
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	24
<i>Otryckta källor</i>	<i>24</i>
<i>Gällivare kommun Miljö & Bygg.....</i>	<i>24</i>
<i>LKAB, Reprocentralen, Malmberget.....</i>	<i>24</i>
<i>Internet.....</i>	<i>24</i>
<i>Informanter</i>	<i>24</i>
<i>Tryckta källor och litteratur</i>	<i>24</i>

INLEDNING

Denna rapport utgör en del av projektet *Dokumentation av modern arkitektur i Norrbotten* som bedrivs av Norrbottens museum. Det övergripande syftet med projektet är att öka kunskapen om efterkrigstidens arkitektur i länet, vilken i detta sammanhang ofta blivit förbisedd. Kunskapsuppbyggnad beträffande denna bebyggelse är också en viktig förutsättning för framtida verksamhet.

Norrbottens museums målsättning är att skapa en översikt över den bebyggelse som uppförts i Norrbotten under tiden 1950 till nutid, bland annat genom ett antal ingående dokumentationer av ett urval enskilda byggnader/anläggningar. Dokumentationerna omfattar byggnader och miljöer representerande olika verksamhetskategorier; offentliga institutioner, lokaler för förvaltning och undervisning, industrimiljöer, bostäder och så vidare. Objekten är arkitektoniskt intressanta, tids- typiska, epokgörande, stilbildande eller på annat sätt särskilt angelägna eller omtalade. Byggnader i alla länets kommuner finns representerade i materialet.

Projektet som helhet är ett samarbete mellan museets bebyggelseantikvarier och fotografer och de ingående dokumentationerna är avsedda att resultera dels i en skriftlig rapport, dels i en fotodokumentation. Avsikten är att materialet även ska utgöra grund för och resultera i publik redovisning. Som ett etappmål inom projektet har därför vandringsutställningen *Vilka hus! Vilka hus?* producerats 2007, där ett objekt i varje kommun presenteras i ord och bild.

Det framkommer i artikeln *Gropen och gettot – om ett kulturarv, identitet och generation* att ungdomarna i Malmberget identifierar sig mer med Focushuset än med bolagsområdets byggnader och den rekonstruerade kåkstan. Detta är en av anledningarna till att museet uppmärksammar just Focushuset.¹

Alla fotografier i denna rapport: © 2010 Norrbottens museum. Foto Daryoush Tahmasebi 2010. Insamlat material finns tillgängligt i museets arkiv och bildarkiv.

¹ Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.) (2008) s. 31-32

HISTORIK

Kort om Gällivares och Malmbergets historia

Större delen av kommunen är belägen norr om polcirkeln. 25 % av dess yta upptas av högfjälls-terräng. Utanför fjället utmärks landskapet av glest liggande bergshöjder, gles skog och myrområden. Delar av Stora Sjöfallets nationalpark, Muddus nationalpark och naturreservatet Sjaunja, Europas största sammanhängande myrområde, ligger här. En lång historia med stenåldersboplatser och offerplatser från äldre samekultur finns här.

I söder gränsar kommunen till Jokkmokk och Boden, i öster till Överkalix och Pajala, i norr till Kiruna och i väster till Norge. Flyg till Stockholm går från Gällivare flygplats. Väg E10 utgör i sydostlig riktning förbindelse med Norrlandskusten i nordlig med Kiruna. Gällivare passerar på järnvägssträckan Luleå-Narvik och utgör slutpunkt för Inlandsbanan.²

Gällivare

Namnet *Gällivare*, tidigare *Illeware*, syftar på det berg Malmberget är uppfört på. Gällivare tätorts samiska namn är *Váhtjer* efter en same vars skatteland låg på platsen. Kommunen har en landareal på 15 825 km². Gällivare församling utgör merparten av arealen; 13 643 km². Malmberget är kommunens till ytan minsta församling med 37 km². Kommunen har 19 077 invånare, varav 10 925 i Gällivare församling (0,8 inv./ km²) och 6 926 i Malmberget (186,4 inv./km²). De två tätorterna rymmer merparten av befolkningen. Nuvarande Gällivare tätort blev kyrko-, tings- och marknadsplats 1751. 1887 började den första stadsplanen tillämpas.

1665 bosatte sig Olof Mickelsson Törnqvist i kommunen och år 1700 fanns här åtta nybyggen. Järnmalmsförekomsten i området var känd redan i 1600-talets mitt men först 1742 började malmen brytas. 1700-talets första hälft hade befolkningen stagnerat men denna första gruvrörelse satte fart på befolkningstillväxten. Längre transporterades malm med renar till bruk i Råneå och Luleå men 1884 började Malmbanan byggas mellan Luleå och Gällivare. Från 1887 har malmen fraktats på malmtåg. Järnvägen satte fart på en andra gruvepok med stor tillväxt och befolkningsökning som följd. Omkring 1900 förlängdes Malmbanan också till Kiruna. Även kopparmalm har brutits i kommunen.

1742 blev Gällivare eget pastorat och 1932 delades det in i kyrkobokföringsdistrikten Gällivare och Malmberget. 1962 blev Malmberget, Hakkas och Nilivaara egna pastorat och församlingar. Gällivares första kyrka, Friedrich kyrka (nu Ettöreskyrkan), uppfördes 1746-47. En andra kyrka invigdes 1882. Kyrkan ritades av Emil Langlet och hade centralplan, timmerstomme och fasadbeklädnad i locklistpanel.

1900-talets andra hälft har präglats av minskande invånarantal, främst betingat av nerskärningar i gruvindustrin och omstruktureringar inom jord- och skogsbruket. Offentlig och privat tjänstesektor dominerar sysselsättningen i Gällivare tillsammans med gruvföretaget LKAB som brutit malm i Gällivare malmfält sedan 1890. Nedskaeringar inom gruvnäringen har varit en bidragande faktor till att stora satsningar gjorts inom andra branscher de senaste decennierna, exempelvis mekanisk industri och turism.³

Malmberget

Malmberget (av *malmberg*) ligger i nordlig anslutning till Gällivare centralort på Gällivare malmbergs sydsluttning. Malmbergets församling omfattar i stort tätorterna Malmberget och Koskullskulle. Områdets tre första hemman uppfördes i bergets anslutning runt sekelskiftet 1800. Gruvsamhället med industribyggnader, andra bolagshus och arbetarbostäder började växa upp i och med anläggandet av Malmbanan i 1800-talets slut. Gällivare förväntades först bli bostadsort för Malmbergets gruvarbetare men istället kom bosättningsarna att etableras nära gruvområdet. Detta resulterade i att Malmberget under en tid utvecklades mycket snabbare än Gällivare och

² Avsnittet är sammanställt i Karlsson, L., Simhallen, Malmberget 2006 Dnr 356-2006 s 3-4

³ Ibid. s 3-4

omvandlades på mycket kort tid från obygd till tätort med 7 000 invånare (år 1900). Malmberget var största tätorten under 1960- och 70-talet.⁴

Hakon Ahlberg har ritat två byggnader i Malmberget, dels Bolagshotellet 1930⁵ som med lugn och enhetlighet speglar 1920-talets klassicism, Swedish grace, utan oartikulerade ornament och dels Allhelgonakyrkan som invigdes 1944, den senare donerad till församlingen av LKAB. Den vitputsade kyrkan med brant spåntak fick på grund av underminering av marken flyttas och återinvigdes 1975 på dess nuvarande plats.⁶

Malmbergets befolkningsutveckling - från obygd till globalt beroende tätort

När malmbanan nådde Gällivares malmberg 1888 avslutades en epok av säsongsstyrd malmbrytning och en ny industriell epok med åretruntverksamhet tog vid, med behov av bofast arbetsstyrka. Befolkningen ökade lavinartat och behovet av bostäder var stort, de som uppfördes räckte på långa vägar inte till därför växte primitiva, privata jordkojor och enkla brädkåkar upp och den illa beryktade kåkstan var ett faktum.⁷ För att motverka den ohållbara situationen ombads ingenjör Wennerström göra en stadsplan, den var färdig 1891 men antogs inte förrän 1899 och då med flera ändringar. Stadsplanen som antogs var en rutnätsplan förlagd med hänsyn till redan etablerade förhållanden och gruvarbetarnas förbindelser till- och från arbetsplatsen. Gatubredden tog hänsyn till såväl hälsostadgar, brandsäkerhet som snöröjning.⁸

Samhällets expansion kan följas i folkmängdens och bostadsbebyggelsens utveckling med en närmast explosionsartad bebyggelseutveckling fram till ca 1905. Befolkningsmängden har visat starka svängningar med toppar kring 1920 och 1930, från 1930-talets början gick befolkningsmängden ned för att stiga 1945.⁹ Stadsplanen reviderades 1930-31 och en rad delplaner upprättades under åren 1939-45.¹⁰ Den förra reviderades då förtätning tilläts endast inom stadsplanerat område och detta område inte var tillräckligt. Efter kriget stod det klart att revideringen från 1930-talet var helt otillräcklig för att möta den stundande expansionen samtidigt som det framkom att malmbrytningen skulle bli aktuellt även under den befintliga stadsplanen.¹¹

Vid andra världskrigets slut fanns det dels ett stadsplanerat område med bostadsbebyggelse och serviceinrättningar och dels ett bolagsområde med bostadsbebyggelse, de båda områdena skiljdes åt av SJ:s mark. Inom det stadsplanerade området var bebyggelsen öppen, hushöjden var reglerad till två våningar med inredd vind, i vissa ytterområden till en våning. Samhällets större byggnader låg grupperade längs Gällivarevägen och Kaptensvägen, varifrån bebyggelsen övergick i villakvarter för att bli glesare ju längre bort de låg. Samhällets centrum bestod av hörnet Gällivarevägen och Kaptensvägen, vid salutorget som hade en rad av karaktäristiska salustånd, endast ett fåtal kvarter däromkring kunde betecknas affärskvarter. I övrigt låg affärslokalerna liksom lokaler för industri och hantverk i bostadsområdena, specialbutikerna låg inom ett par kvarters avstånd från salutorget. Livsmedelsbutikerna var mer spridda, för att nästan saknas i ytterområden och på bolagsområdet.¹² Bolagsområdet bebyggdes obetydligt mellan 1930 och 1945¹³ Från 1947 har LKAB uppfört 450 st. lägenheter.¹⁴ De centrala delarna var efter kriget nedslitna, ett problem var den omfattande uthusbebyggelsen med järnspisrum för uthyrning. En sanering var önskvärd ur både sociala skäl och av brandskäl. Inom byggnadsnämnden ansågs att bebyggelsen borde förtätas och högre hushöjder tillåtas.¹⁵ Vid 1950-talet var enrumslägenheten med kök fortfarande den vanligaste inom såväl stadsplanerad mark som bolagsområdet. Saneringar

⁴ Avsnittet är sammanställt i Karlsson, L, Simhallen, Malmberget 2006 Dnr 356-2006 s 3-4

⁵ Ritning signerad Hakon Ahlberg 25.2.1931

⁶ Avsnittet är sammanställt i Karlsson, L, Simhallen, Malmberget 2006 Dnr 356-2006 s 3-4

⁷ Forsström, Gösta (red.) (1973). s. 133-135

⁸ Ibid. s. 164-175

⁹ Ibid. s. 187-188

¹⁰ Ibid. s. 185

¹¹ Ibid. s. 189

¹² Ibid. s. 186

¹³ Ibid. s. 178-179

¹⁴ Ibid. s. 190

¹⁵ Ibid. s. 192-193

genomfördes mellan åren 1956 och 1967 varefter den vanligaste lägenheten är två – tre rum och kök med alla moderniteter.¹⁶

Efter detta inledande skede har befolkningsutvecklingen och bostadsproduktionen styrts av malmkonjunkten. Från 1945 till 1964 nästan fördubblades befolkningen genom inflyttning. Inflyttningen kom åter att domineras av män i inledningsfasen, för att när kurvan planats ut domineras av kvinnor, detta mönster upprepar sig från Klondyke-perioden vid sekelskiftet.¹⁷ Under 1960-talet började rationaliseringar slå igenom med ett minskat arbetarantal, gruvsamhällets befolkningsutveckling följer denna trend med en eftersläpning.¹⁸ En ny stadsplan fastställdes 1951 där slutet trevåningsbebyggelse tilläts från salutorget och tre kvarter längs Järnvägsgatan och Gällivarevägen samt sex kvarter längs med Kaptensvägen. I övrigt tilläts öppen bebyggelse och i ytterområdena fristående en- och tvåfamiljshus. Samhällsomvandlingen från trävillabebyggelse till svensk genomsnittsort med modern hyreshusbebyggelse i centrum och moderna villor i ytterområdena gick fort.¹⁹

Municipalsamhället upplöstes 1960²⁰ och en kommun bildades bestående av Malmberget, Koskullskulle och Gällivare, sammanslagningen möjliggjorde arbetet med att samplanera de tre samhällena i en generalplan.

På generalplanskonferensen som hölls 1956 kom det fram att LKAB planerade brytning under den gällande stadsplanen. De byggnader som omedelbart skulle beröras var samrealskola, kyrka, badhus, folkets hus, flera nyuppförda hyreshus samt många egnahemshus, totalt ett 20-tal kvarter med ca 350 lägenheter. Före 1950-talet hade rivning av bostadsbebyggelse knappast förekommit i Malmberget.²¹ Under tiden arbetet pågick med generalplanen lade SJ ned järnvägen och området blev ett område för skolor och fritidsområden, Finnstan förtätades, Malmstaområdet och Ormkullen uppläts till egnahemsområden och bebyggdes samt ett radhusområde på randen av Kaptenshöjden, elevhemsbacken bebyggdes med punkt- och lamellhus samt egnahem.²²

Den generalplan som antogs 1964 kom naturligt nog till stor del att handla om ”hotet från malmen”, där ca 1000 invånare i området Kilen enligt LKAB:s beräkningar skulle beröras. Bostadsproduktionen beräknades utefter att befolkningen 1975 skulle uppgå till 19500 invånare i de tre samhällena Gällivare, Koskullskulle och Malmberget. Nya områden skulle byggas med egnahem, nya hyreshus skulle anläggas genom sanering inom redan planlagda områden. Malmstaområdet föreslogs för utvidgning och Mosebacke skulle bli två områden med egnahem,²³ den senare som ett led att knyta samman de båda samhällena Malmberget och Gällivare.²⁴ LKAB började från 1961 lösa in fastigheter inom Malmbergets stadsplan för att kunna fortsätta gruvbrytningen.²⁵

Utflyttningen från Malmberget som påbörjades i slutet av 1960-talet och som fortfarande pågår eskalerade under 1970-talet²⁶. Nyårsnatten 1971 inträffade det första raset och en krater på 30-40 meter öppnade sig i de centrala delarna²⁷ – ”kaptensgropen” eller bara ”gropen” var ett faktum.

Sveriges befolkningsutveckling

Malmberget följer storstädernas nativitetskurva med inflyttning och brottades med samma trångboddhet. Sverige var i slutet av 1800-talet ett av de länder i Europas som hade störst trångboddhet och högst hyror. Bostadspolitiken har varit en stor och viktig fråga sedan mitten av 1800-talet, men ansågs då vara något som skulle lösas med hjälp av marknadskrafterna. Privata byggherrar uppförde små och dyra arbetarbostäder, vid sidan av dessa fanns ideella stiftelser som upp-

¹⁶ Forsström, Gösta (red.) (1973). s. 190, 192

¹⁷ Ibid. s. 178-179

¹⁸ Ibid. s. 188

¹⁹ Ibid. s. 194

²⁰ Ibid. s. 189-190

²¹ Ibid. s. 196-197, 200

²² Ibid. s. 200-201

²³ Ibid. s. 209

²⁴ Ibid. s. 211

²⁵ Forsström, Gösta & Strand, Bo (red.) (1988). s. 76

²⁶ Gustafsson, Fredrik, Isling, (Pär 2005). s. 31

²⁷ Ibid. s. 23

förde bostäder samt enskilda arbetsgivare som byggde till sina anställda, de senare kom ofta att bli mönstersamhällen.²⁸

I mellankrigstiden satsades det stort på egnahemsverksamheten där staten upplät mark och ordnade bolån för att uppföra det egna hemmet på, många kommuner bildade bostadsföretag, den landsomfattande kooperativa bostadsorganisationen HSB tillkom. Men fortfarande dominerade den privata marknaden och trångboddheten var stor, de lägenheter som uppfördes till arbetarklassen var små.²⁹

Efter andra världskriget blev bostaden en social rättighet, det hette att "Hela svenska folket skulle förses med goda hygieniska bostäder till rimliga hyror".³⁰ Att inte skilja på sociala grupper i bostadsbyggnaden gör Sverige unikt och det uppmärksammades utomlands.³¹ Bostadsbyggandet var också ett sätt att skapa arbetstillfällen eftersom man efter kriget förväntade sig stor arbetslöshet. Men arbetslösheten uteblev och det var istället brist på arbetskraft då exportindustrin tog fart. Detta ledde till att produktionen inte kom igång i den omfattning som avsetts. Ökade inkomster gjorde att större och bättre lägenheter efterfrågades, standarden förhöjdes markant, fler fick tillgång till rinnande varmvatten, centralvärme, WC och bad i lägenheten, antalet ettor minskade och treorna ökade, trångboddheten sänktes.³² Den svenska bostadspolitik och den kraftiga produktionsökningen var förutsättningen för det svenska folkhemmet och välfärdens uppbyggnad³³, det är i detta klimat Focushuset uppfördes.

Kort om kvarterets hustyper

Punkthus

Punkthusen tillkom för att möta de förhöjda tomtpriserna. De har vanligen en kvadratisk planform, är minst tre våningar med tre eller fler lägenheter per plan. Lägenheterna är placerade i hörn med fönster åt två håll, balkongerna är orienterade mot syd. Trapphuset, ofta med hiss saknar många gånger dagsljus.³⁴

Punkthusen som byggdes på 1940-talet har 3-8 våningar och är förlagda till områden med kuperad terräng där de grupperats. På 1950-60-talen byggdes de högre, 9 våningar och däröver, höjder på upp till 16 våningar förekommer. De placerades i grupper med en inbördes placering som skulle vara effektiv eller som solitärer i små centrumanläggningar. Punkthus i kombination med lamellhus blev en vanlig kombination när förortsområdena byggdes ut och klungor av punkthus koncentrerades till centrumanläggningarna. Fortfarande var det till större delen traditionella platsbyggen med platsgjutna betongstommar, dock under stor tidspress. Taken gjordes plana utan takutsprång. Fasaderna hade ofta skrapad ädelputs i grå valörer. Utanpåliggande balkonger alternativt delvis indragna från fasadlivet. 1970-talet innebar en återgång till lägre hushöjder, istället gjordes lägenheterna större och planformen blev större.³⁵ Under 1990-talet användes hustypen ofta för att förtäta storstädernas förorter.³⁶

Lamellhus

I slutet av 1940-talet, som en motreaktion mot förorterna som byggts utan någon social service och med de engelska grannskapshusen som förebild återgår byggandet mot slutna eller halvslutna gårdar. Separata trafiksystem ordnades för bilar och gående.³⁷

Lamellhusen har på 1940 till 1960-talet ett karaktäristisk utseende som förekommer i hela landet. Tre våningar högt, även två våningar förekommer, bottenvåningen ligger en halv trappa upp.

²⁸ Rudberg, Eva (1992). s. 9

²⁹ Ibid. s. 11-12

³⁰ Ibid. s. 25

³¹ Ibid. s. 27

³² Ibid. s. 25-27

³³ Ibid. s. 27

³⁴ Björk, Cecilia, Reppen, Laila & Kallstenius, Per (1983). s.90-99

³⁵ Ibid. s. 90-99

³⁶ Björk, Cecilia, Strömsten, Inger & Reppen, Laila (2000). s. 29

³⁷ Björk, Cecilia, Reppen, Laila & Kallstenius, Per (1983). s.76

Fasaderna är spritputsade i olika kulörer med släta vita fönsteromfattningar. 3-rumslägenheterna gjordes ofta, med ett avskilt sovrum för uthyrning med ingång direkt från entrén.³⁸

Lamellhusen under 1960 och stor del av 1970-talet är anpassade efter andra produktionsmetoder, de är byggda på plan eller plangjord mark. Uppfördes i två eller tre våningar. Husen är parallellställda eller står i rät vinkel mot varandra, mot öppna gårdar. Gavlarna är i det närmaste fönsterfria. Plana eller svagt sluttande tak, utan takutsprång. Balkongerna är utanpåliggande med sidostycken av betong eller vit kalksten eller indragna från fasadlivet. Fasadmaterialet är antingen puts, tegel, betong eller vit kalksandsten, ibland med bröstningspartier av trä.³⁹

På 1970-talet byggdes också loftgångshus. Trapphuset försågs med hiss, belägen utanför den egentliga huskroppen varifrån loftgångarna löper längs med hela fasaderna med separat entré till varje lägenhet. De är i regel uppförda i tre våningar. Mot slutet av 1970-talet byggdes de med sadeltak, vilket kan vara brunt med takkupor. När trevåningshusen inte längre fick byggas utan hiss, förekom en period med 2½våningshus, där det övre planet innehåller etagelägenheter med intern trappa till en inredd vind. Variationerna är nu större beträffande färg, material och fönstersättning. Kvarteren gjordes små och slutna kring små gårdar som ofta inrymde kvarterslokaler.⁴⁰

Focushuset, Focuslängan

1959 inkom byggnadsfirman Öberg & Co med ett förslag angående bebyggelse av kvarteret Enen som kvarteret då hette. Året därpå ansökte Fastighets AB Dagonatt om att få riva den befintliga bebyggelsen på tomten bl.a. en Missionskyrka och en bank. Marken köptes av Emelie Lundqvist, Svenska Handelsbanken och av kommunen. Banken hade som villkor att de skulle ha tillgång till banklokaler under hela processen med rivning och byggandet av nya lokaler.⁴¹

Bebyggandet av tomten påbörjades 1960-10-01, uppförandet var under stark tidspress och Focushuset och Focuslängan stod inflyttningsklara två år senare, 1962. Det hade då kostat ungefär 8 miljoner kronor, LKAB stod för en del av kostnaden. De fick disponera lägenheterna i "Skrapan" som huset då kallades för att lösa bostadssituationen för de ensamstående i bolaget.⁴² De första som flyttade in gjorde det med hjälp av bygghissar då de vanliga hissarna ännu inte var färdiga.⁴³

Namnet Focushusets tillkomst är fortfarande osäkert men figurerar så tidigt som 6 oktober 1962 i ett dokument författat av Gällivare kommuns byggnadsnämnd i samband med fasadskyltarnas bygglov.⁴⁴ Det förefaller vara så att fastighetsbolaget tagit namnet efter byggnaden och inte tvärtom.

FÖRHÅLLANDEN OCH SKYDD

Planer och bestämmelser

Riksintresse

Hela Malmberget är tillsammans med Koskullskulle upptaget som riksintresse vilket ger skydd enligt NRL 2:6. Motiveringen lyder: *Två gruvsamhällen med för dem karaktäristisk och tidstypisk bebyggelse som väl speglar konjunkturförändringar och social skiktning from 1800-talets slut. Uttryck för riksintresset: Samhällen med karaktäristiskt uppdelad bebyggelse; bolagsområden och enskilt bebyggda områden. Bolagsområdena är idag relativt intakta, med arbetar- och tjänstebostäder och en disponentvilla. Det finns också byggnader med direkt anknytning till brytningen t ex Hermelinstollen, Seletlaven och ångkraftstationen.*⁴⁵

³⁸ Ibid. s. 76

³⁹ Ibid. s. 79

⁴⁰ Björk, Cecilia, Reppen, Laila & Kallstenius, Per (1983). s. 79

⁴¹ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8.

⁴² Malmaren nr 23, 1962.

⁴³ Muntlig uppgift, Larsson.

⁴⁴ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8

⁴⁵ Riksintressen Norrbotten 2009-09-09

Norrbottnens kulturmiljöprogram

Hela Malmberget togs upp av länsstyrelsens bevarandeplan 1998⁴⁶ av samma anledning som området utpekades som riksintresse. Kulturmiljöprogrammet är tänkt ”att användas för planmässig och målmedvetet styra länsstyrelsens kulturmiljövårdande arbete...”⁴⁷

Gällivare kommuns bevarandeplan

En bevarandeplan antogs 1985, Focushuset har igenom den inget skydd.⁴⁸

Ägoförhållanden

Focushuset och Focuslängan ägs av Focusfastigheten i Malmberget AB, där ägarna består av syskonen Mari-Anne och Kerstin Rydström. De tog över efter sin far Gunnar Rydström. Gunnar Rydström i sin tur tog över fastigheterna 1975 av Platzer Bygg AB.⁴⁹

Kvarteret

Kvarteret bebyggdes i två etapper.

Ettapp I – Focushuset, Focuslängan och Missionskyrkan. Kvarteret hette tidigare Kv. Enen 1 och 2 och ännu tidigare tomt nr 1 och 2(?). Marken köptes av Svenska Handelsbanken och kommunen.⁵⁰

Ettapp II – lamellhuset med 3-läkarstation, ungdomsgård, innergård och parkeringsdäck samt därunder ett garage. Kvarteret hette tidigare Kv. Enen nr 7 och ännu tidigare tomt nr. 3. Emelie Lundqvist upplät och försålde här en fastighet 1960, även kommunen verkar ha sålt mark.⁵¹

ARKITEKTER OCH ÖVRIGA MEDVERKANDE

Byggnaderna uppfördes av Öbergs Bygg och Fastighets AB Dagonatt efter ritningar av Jan Thurfjell. Övriga medverkande var Byggnadskonstruktör Wennerbrants Ingenjörbyrå, Värme- och ventilationskonstruktör – R. Mårtenssons Ingenjörbyrå⁵² och ansvarig arbetsledare byggnadsingenjör John Landström.⁵³ LKAB stod för en del av ”Skrapans” kostnad.⁵⁴

Öbergs & Co

Byggfirman Öberg & Co, medlem i Svenska Byggnadsentreprenörföreningen SBEF, ägdes av byggmästare K. W. Öberg med huvudsäte i Gällivare, kontor fanns även i Kiruna, Boden, Luleå och Kalix. Ingenjör Yngve Öberg.⁵⁵ Byggfirman ingick 1971 i Platzergruppen Platzer Bygg AB, Solna övriga företag som ingick i gruppen var Widmark & Platzer, Ilvén & Källqvist, Öberg & Co, Dagonatt Fabriker AB och WP-system, Sundsvall.⁵⁶

Thurfjells Arkitektkontor AB

Grundades i Luleå av Jan Thurfjell (1924-2000) och heter idag Tema Arkitekter AB (Temagruppen) och finns på flera orter i Sverige. Jan Thurfjell utbildades på Chalmers Tekniska Högskola och tog examen 1949⁵⁷, vidareutbildade sig vid Konsthögskolan i Stockholm 1952-53.⁵⁸ Efter ett

⁴⁶ Norrbottens synliga historia, del 2, band 1, 1998, s 224-227

⁴⁷ Norrbottens synliga historia Del 1, 1992. s. 17

⁴⁸ Bevarandeplan för den kulturhistoriska bebyggelsen i Gällivare, Malmberget, Koskullskulle, rev. mars 1985

⁴⁹ Muntlig uppgift Rydström.

⁵⁰ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8.

⁵¹ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8.

⁵² Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Malmaren nr 23, 1962.

⁵⁵ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Björkman, A. & Sjöholm, J. Sporthallen, Malmberget 2002 Dnr 2003/0434 s. 9

⁵⁸ Edlund, Lars-Erik & Frängsmyr, Tore (red.) (1996). s. 230

par år i Stockholm flyttade han tillbaks till Luleå 1955 och började arbeta på då nystartade NAB, där han blev chefsarkitekt. 1957 öppnade han eget kontor i Luleå under namnet Thurfjellsgruppen. Arkitektkontoret kom snabbt att bli landets största och expanderade under det bostadspolitiska miljonprogrammet 1965-74, t.ex. ritades bostadsområdena Heden i Gällivare, Luossavaaraområdet i Kiruna och Mariehem i Umeå. Thurfjells arkitektkontor har ritat mycket i Norrbotten bl.a. både Simhallen 1968 och Sporthallen 1959 i Malmberget. Arkitektkontoret kom även att arbeta mycket utanför Sveriges gränser med Världsbanken som en stor uppdragsgivare. Under 1960-70-talet projekterade kontoret bl.a. ett stort antal skolor i Iran, Syd- och Nordjemen och Nigeria.

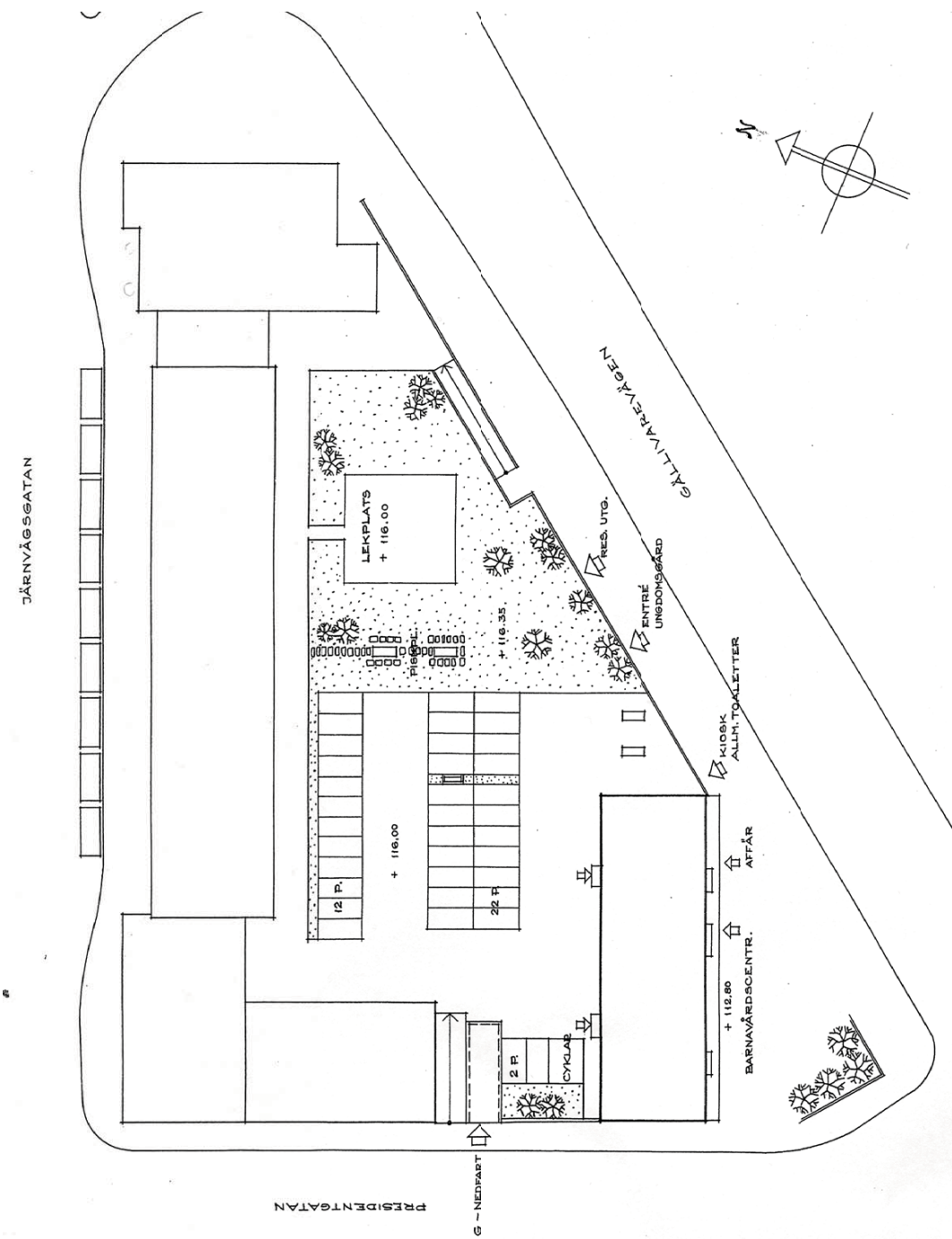
Thurfjells Arkitektkontor AB var ett av de första nationella arkitektbolagen i Sverige. Företaget gick i första led i mycket av branschens nydaning under 1950- och 60-talet, både vad gäller organisation och byggnadsproduktion. Bland annat gjorde Thurfjells tidiga försök med prefabricerat byggande. Thurfjell-organisationen har växt, krympt och förändrats under åren och bytt namn, bl.a. när kontoret ARKAB i Luleå köptes upp antog man det namnet.⁵⁹

⁵⁹ Sammanställning av rapporterna L, Simhallen, Malmberget, (2006) Dnr 352-2006 s. 5 och Björkman, A. & Sjöholm, J. Sporthallen, Malmberget (2002) Dnr 2003/0434 s. 9

BESKRIVNING

Kvarteret Entitan 8 har formen av en rätvinklig triangel, där Järnvägsgatan åt nordväst och Presidentgatan åt väster utgör den rätta vinkeln och Gällivarevägen mot sydöst är diagonalen. Kvarteret består av flera huskroppar som helt osymmetriskt accentuerar varandra genom olika höjder och de är längs med Järnvägsgatan dessutom förskjutna i liv gentemot varandra.

Höghuset/punkthuset ligger i spetsen där Gällivarevägen möter Järnvägsgatan. Längs med Järnvägsgatan ligger två rektangulära byggnadskroppar som sammanbinds med punkthuset med en i höjd med andra våningen hängande byggnadsdel, de kallas här i rapporten Focuslängan. Längs med Presidentgatan är kyrkan samt uppfarten till parkeringen och innergården belägna. Mot Gällivarevägen ligger ett lamellhus samt längs med samma väg är den f.d. ungdomsgården placerad. Focushuset och Focuslängan kommer att beskrivas närmare, de övriga byggnadskropparna beskrivs översiktligt i kapitlet *Byggnaden i sin omgivning*.

Focushuset

Exteriör

Punkthuset är 13 våningar högt samt har två källarvåningar därutöver. Byggnaden är osymmetrisk, planformen är två rektanglar som förskjutits något, förskjutningen är tydligast och störst mot gården. Mellan de båda rektanglarna har trapphuset förlagts, vilket delar av byggnaden på längden. Delen mot väster är dessutom högre. Punkthuset sammanbinds med lamellhuset medelst en hängande byggnadsdel i höjd med tredje våningen, innehållandes kontorsutrymmen.

Det plana taket är klätt med plåt som vikts ned över fasadens övre del, likt ett tunt band.

Markplanets stora skyltfönster och glasbetongparti gör att byggnaden tycks sväva vilket förstärks genom pelarparet som står i hörnen. Fasaderna är nedtill i höjd med markplanet klädda med ljust grå skivor, pelarparet mot Järnvägsgatan är mörkare grå. Bottenvåningens fönster- och dörröppningar med aluminiumbågar och dörrar, de senare är helt eller delvis glasade.

Resterande delen av byggnaden är spritputsad där gavlarnas fasader har en ljusare grå kulör medan långsidornas puts går mot beige. Långsidornas grå puts upp bryts upp av liggande band med fönsterpartier och mellan dem bröstning av liggande bruna bräder. Fönsterbågarna är vita och smäckra och öppningarna är stora. Fönstren sammanbinds lägenhetsvis och dess placering bestäms av planlösningen, på gavlarna finns ett fönster per våning och sida samt fönster- och dörröppning vid de indragna balkongerna. Balkongräcken av samma liggande bruna träplank som mellan fönsterpartierna.

Lägenheterna nås via den på baksidan placerade entrén, via två hissar, en större och en mindre som leder upp till en mittkorridor vilken delar byggnaden längs med, i två nästan lika stora halvor. Lägenheterna ligger på båda sidor om korridoren och i slutet av korridoren på båda sidor finns de nämnda balkongerna samt fönster.

Markplan upptas helt av butiks- och restauranglokaler, våningsplanet en trappa upp har mot väster kontorsutrymmen som också upptar den mellan Focushuset- och längan hängande kroppsdel, i övrigt upptas det våningsplanet samt våningsplanen där ovan av bostadslägenheter. Lägenheterna är fördelade fyra på var sida av det avlånga trapphuset. Den östra delen har räknat från sydöstra hörnet: 1 st. 1 rum med

De asymmetriska byggandskropparna syns här tydligt, de är delvis förskjutna gentemot varandra men har också olika höjd. Nbm acc nr. 2010_188_071

Focushuset till vänster i bild och Focushuset till höger samt mellan dem den hängande byggandskroppen. Nbm acc nr. 2010_188_090

Focushusets bottenvåning har stora skyltfönster och partier av glasbetong som gör att byggnaden tycks sväva. En ny teknik som möjliggjorts av att yttreväggarna inte längre är bärande. Nbm acc nr. 2010_188_180

Baksidan av Focushuset. Nbm acc nr. 2010_188_212

kokvrå om 30,6 m², 2 st. 1 rum med alkov och kokvrå om 36,3 m² och 1 st. 2 rum med kokvrå om 41,8 m². Den västra delen har från det norra hörnet räknat: 1 st. 1 rum med kokvrå om 30,4 m², 2 st. 1 rum med alkov och kokvrå om 36 m² och 1 st. 2 rum och kokvrå om 51,6 m². Källarplan i två våningar med skyddsrum och lägenhetsförråd.

Interiör

Korridorerna har tidstypiska slipade terrazzogolv av gråpigmenterad betong med svart och vit ballast. Väggarna på de olika våningsplanen har målats olika; vita väggar med grå stöpplade väggvält omgivna av grön bård eller apelsinfärgade väggar. Taket är klätt med vita plattor.

Hissarna har rundade hörn. I takmötet lackad list som följer dess rundade form. Samma typ av list återfinns i den större hissen nedtill, där de istället är stående ribbor som bildar ett räcke/bröstning.

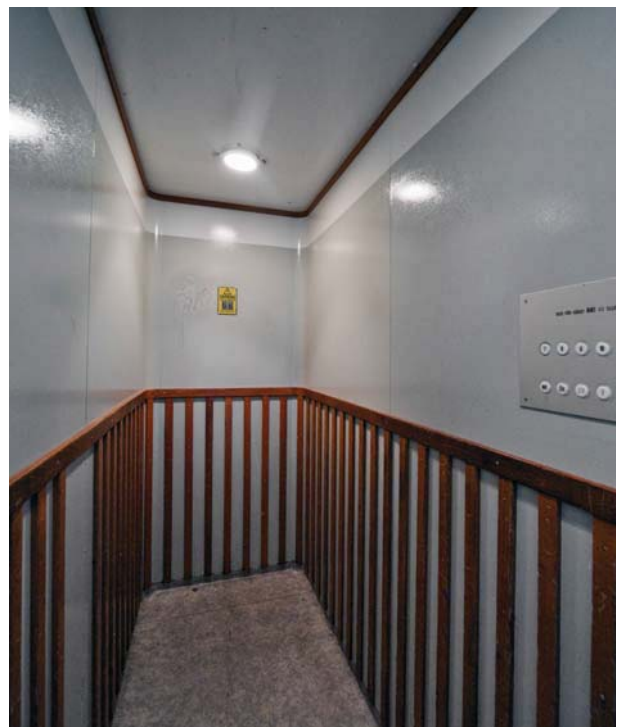
Trapphusen som ligger i anslutning till balkongerna nås via de nyss nämnda balkongerna. Spiraltrappor med samma gjutna terrazzogolv som korridorerna. Vitfärgade gjutna väggar. Dörren till trapphusen är en enkel fanerad dörr med glasad ovandel (råglas).

Även de standardiserade lägenhetsdörrarna är tidstypiska beträffande faner och brevinkast med filtbelagd botten, dock saknas bokstäverna allt som oftast. Mitt på dörren finns den runda ringklockan med svart bakelitknopp.

Standarden på lägenheterna i husen skiftar beroende på invånarnas önskemål, mycket detaljer torde det finnas i form av fönsterbeslag- och bänkar, parkettgolv, fanerade dörrar med svarta/vita handtag av plats, gerade dörrfoder samt de så karaktäristiska två raderna kakel ovan diskbänkar av rostfritt stål, platsbyggda köks-skåp och garderober.

Glasfönstren som på bottenvåningen gör att byggnaden tycks sväva. Nbm acc nr. 2010_188_209

Hissen med de stående ribborna som bildar bröstning. Nbm acc nr. 2010_188_113

Korridor. Nbm acc nr. 2010_188_109

Focuslängan

Exteriör

Längs med Järnvägsgatan löper ett lamellhus i två sektioner, fasadlivet är förskjutet, de är två respektive tre våningar höga. Den lägre delen sammanbinds med punkthuset med en mellan dem hängande byggnadskropp i höjd med tredje våningen.

Det plana taket är klätt med plåt som vikts ned över fasadens övre del, likt ett tunt band.

Byggnaderna har en klar vertikal riktning som bildas av butikslokalernas fönsterband samt det där ovan placerade skärmtaket. De övre våningarna upplevs som närmast svävande då bottenvåningen upptas av stora glaspartier i hörnet mot Presidentgatan är en pelare placerad som förstärker den effekten. Fasaden mot Järnvägsgatan är nedtill klädd med grå skivor, pelaren mot Presidentgatan är mörkare grå. Bottenvåningens fönster- och dörröppningar har aluminiumbågar och dörrar, de senare är helt eller delvis glasade.

Ovanvåningarnas beiga spritputs bryts upp av fönstren mot Järnvägsgatan, på det lite högre huset finns under mittfönstren partier av liggande bruna bräder, fönster och balkonger mot gården i söder. Gatufasaden upplevs som stängd med sina små fönster utspridda medan gårdsfasaden känns öppnare med stora balkongpartier, fönster och entréer. Det mot bottenvåningen avgränsande skärmtaket som undertill är klätt med vit gles panel motsvaras på gårdsfasaden i söder av ett grått putsat band ovan dess entréer och fönsteröppningar. De indragna balkongernas väggar är putsade i olika kulörer t.ex. vitt och blått, räcken av liggande glesa bruna bräder. Insynsskydd mellan balkongerna av stående bruna bräder.

Fönsterplaceringen bestäms av planlösningen och dess öppningar är asymmetriska. Vita smäckra snickerier. Lägenheterna nås via entréerna på gårdssidan, dörren är kraftigt indragen

Bottenvåningens gatufasader har stora skyltfönster som gör att den annars så tunga byggnaden tycks sväva på pelarna i hörnen. Nbm acc nr. 2010_188_034

Focuslängans gårdsfasad, bottenvåningen med en mörkare kulör. Nbm acc nr. 2010_188_129

Focuslängans byggnadskroppar som även de är förskjutna i förhållande till varandra samt är olika höga. Nbm acc nr. 2010_188_017

från fasaden och dess väggar är klädda med rektangulära stående kakel i svart respektive rostbrunt.

Interiör

Markplanet upptas helt av butiks- och kiosklåder, totalt 11 st. Butikslådererna är genomgående med fönster även in mot gården och anpassade efter de ursprungliga verksamheterna. De övre våningarna upptas av bostadslåder. Lådererna är genomgående i den låga delen och består av tre rum och kök på 82,6 m², fyra per trapphus och två per våningsplan, totalt 16 st.

Den högre byggnadskroppen har 12 låder totalt, fördelade på tre plan, med fyra låder per plan. Varje våningsplan har två låder med tre rum och kök på 73 respektive 78 m² och två stycken tvårumslåder på 35,4 respektive 63 m². De mindre tvårumslådererna har kokvrå medan de större har kök. Det högre lämlhuset har i källarplanet värmecentral för hela byggnadskomplexet och i det lägre huset finns skyddsrum för 200 personer.

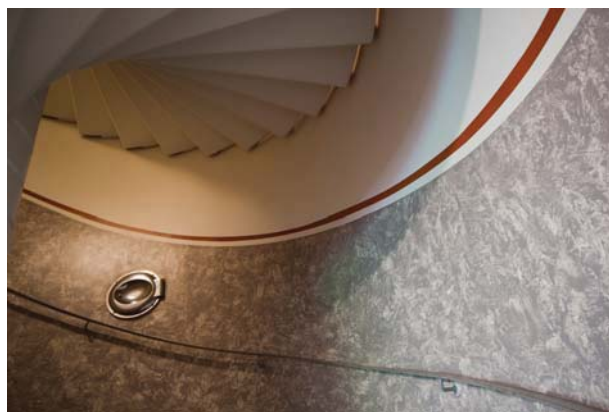
De centralt placerade trapphusen är målade i varierande kulörer, dels förekommer enfärgade i kraftigt grönt och blått båda målade med flingor i färgen och dels förekommer de för 90-talet så typiska stöplade väggfälten med bård omkring. Terrazzogolv av gråpigmenterad betong med svart och vit ballast. Spiraltrappa. I trapphusen finns sopnedkast.

Även de standardiserade lådersdörrarna är tidstypiska beträffande faner, brevinkast med filtbelagd botten, dock saknas bokstäverna allt som oftast. Mitt på dörren finns den runda ringklockan med svart bakelitknopp.

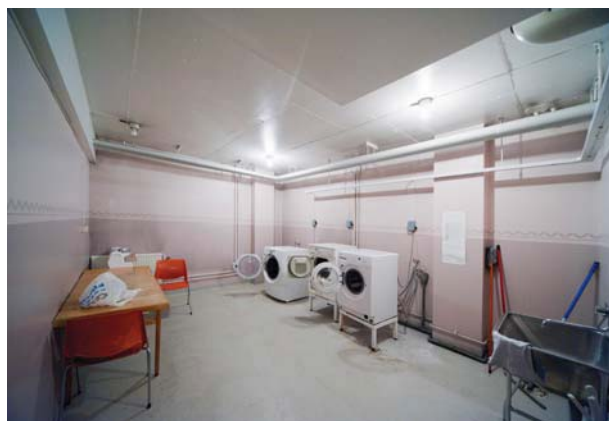
Standarden på lådererna i husen skiftar beroende på invånarnas önskemål, mycket detaljer torde det finnas i form av fönsterbeslag- och bänkar, parkettgolv, fanerade dörrar med svarta/vita handtag av plats, gerade dörrfoder samt de så karaktäristiska två raderna kakel ovan diskbänkar av rostfritt stål, platsbyggda kökskåp och garderober.

Fasaden mot gården. Förskjutningen i byggandskropparna. Märk också ur väl arkitekturen stämmer överens med Focushuset. Nbm acc nr. 2010_188_156

Spindeltrappan, med sopnedkast. Nbm acc nr. 2010_188_179

Tvättstugan. Nbm acc nr. 2010_188_134

BYGGNADEN I SIN OMGIVNING

Kvarteret Entitan 8 utgör en del av centrumbebyggelsen. Centrumkärnan består av glesliggande, låga byggnader med olika samhällsfunktioner. Längs med Järnvägsgatan finns sportanläggning, pressbyrå, Folkets hus *Nordan* och salutorget med bl.a. post och bank, i spetsen vid Focushuset finns dagligvarubutiken Coop Konsum. Gällivarevägen är präglad av låga flerfamiljsbostadshus med butikslokaler i markplan.

Kvarteret

Byggnaderna utgör en del av ett kvarter där en arkitekt och en byggherre fått planera. Focushuset och Focuslängan tillsammans med kyrkan byggdes i en första etapp. Senare uppfördes ett lamellhus som då inrymde en treläkarstation och bostäder, samt en fritidsgård och parkeringsdäcks/underjordiskt garage. Samtliga byggnader är uppförda efter ritningar av arkitekten Jan Thurffjell, etapp I stod klar 1962 och etapp II 1964.⁶⁰

Missionskyrkan

Mot Presidentgatan är den anonyma Missionskyrkan belägen tillsammans med uppfarten till parkeringsdäcket tillika innergården samt nedfarten till garaget. Missionskyrkan ersätter en äldre Missionskyrka som låg ungefär där den

Focushuset som en del av centrum, till vänster i bild skymtar pressbyrån. Nbm acc nr. 2010_188_023

Utsikten från höghuset, till vänster i bild anar man gropen, i det högra hörnet taket på Coop. Nbm acc nr. 2010_188_183

I mitten av tronen höghuset, till väster i bild skymtar focuslängan och framför den missionskyrkan med sina tegelröda fasader. Till höger syns lamellhuset och mellan den och kyrkan ser man uppfarten till gården och nedfarten till parkeringsdäcket. Nbm acc nr. 2010_188_047

⁶⁰ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8

nuvarande ligger, en missionskyrka av trä med tinnar och torn från 1907.⁶¹

Kyrkan med sina röda tegelfasader och osymmetriska byggnadskroppar har ett lägre entréparti direkt mot Focuslängan. Entrépartiets tak har en hög taklist av kopparplåt, kyrksalens tak lutar något mot det förra taket. Gatufasadens högt placerade fönster är spetsbågade medan gårdsfasadens har ett mer ordinärt utseende för tiden. Gatufasaden pryds av ett vitt kors, en anslagstavla samt en skylt med texten *Missionskyrkan*.

Lamellhuset

Längs med Gällivarevägen uppfördes 1964 en monolistisk länga med funktioner som 3-läkarstation och bostäder. Tre våningar åt norr och fyra mot söder. Formspråket stämmer väl överens med Focushuset och -längan med det plana taket utan takutsprång, stängd fasad mot norr, i det här fallet in mot gården, öppen fasad med balkonger mot söder, gatufasaden. Balkonger med liggande bruna bräder, nedersta fönsterbandet som bryts upp av liggande bruna bräder, skärmtak i höjd med suterrängvåningen, vars fasader är klädda med fasadskivor vars yta är klädd med småsten. Övriga fasader har beige puts. Entréer mot gården med skärmtak över var ingång.

Fritidsgården

Med sin enda fasad mot Gällivarevägen ligger Fritidsgården, numera Golfklubben. Dess enda(?) våningsplan är förlagt under parkeringsdäcket. Våningsplanet är i samma nivå som och utgör en direkt fortsättning av det nyss beskrivna lamellhusets suterrängvåning. Fasader av platsgjuten ofärgad betong, samt stående locklistpanel i brunt. Fönsterband, delvis högt placerade, med vita snickerier, galler för öppningarna. Indraget entréparti med väggar klädda av svarta rektangulära kakelplattor. Dörren är senare utbytt. Ovan entrén en skylt med texten *GOLFEN I FOCUS*. I lokalen huserar numera en golfklubb.

Gården/parkeringsdäck/underjordiskt garage

Uppfart till parkeringsdäcket och nedfart till det underjordiska garaget sker från Presidentgatan. Konstruktionen är fullt synlig, detaljerna få med pelare i den underjordiska delen. Betongen är rå och platsgjuten, vilket syns i de avtryck av trä formbräderna lämnat. En uppgång för gående i två etager, likt en handikappramp, är förlagd mot Gällivarevägen. Gårdsmiljön präglas främst av parkeringen som upptar den största ytan, samt av dess gräsmattor. Bredvid 3-läkarstationen uppfördes 1980 ett enkelt skjul för sopor.⁶² Brun locklistpanel.

Fasaden mot Gällivarevägen. Nbm acc nr. 2010_188_062

Innergården med gunga och sandlåda. Nbm acc nr. 2010_188_171

⁶¹ Norrbottens museum, Dnr 569-2005

⁶² Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8

MATERIAL OCH KONSTRUKTION

Beskrivningen nedan är merendels hämtad från bygglovshandlingar som jämförts med byggnadens utförande idag. Trots det allt kan mindre avvikelser och felaktigheter förekomma. Punkthuset och lamellhuset är konstruktionsmässigt oberoende av varandra men byggda på samma sätt.

Byggnaderna är grundlagda på utbredda plattor av armerad betong, yttre- och inre grundmurar är av betong som vid skyddsrummen armerats. Värmeisolering i form av lättbetong. Vattenisolering i form av slamning och strykning med asfalt. Sockeln ska enligt uppgift ha waskolitputs (Wascolit är en konstputs där blandas cementbruk med mineralkorn som siktas till den önskade storleken 1,6-3 mm. Det yttersta lagret tvättas bort innan bruket hunnit torka och ger ett intryck av att stenarna skrapats fram. Konstputsen bildar en hård yta som står bra mot marken har en rustik och tilltalande ytverkan).

Ytterväggarna består utifrån och in av spritputs, lättbetongblock, mineralull mellan reglarna samt gipsplatta. Punkthusets gavlar har mellan lättbetongen och mineralullen 15 cm tjock betong. Bärande innerväggarna och lägenhetsavskiljande väggar består av betong i olika tjocklekar, övriga innerväggar består av lättbetongplank.

Bjälklagen består av armerad betong, stålglättad betong därutöver har källarbjälklaget värmeisolering, mellanbjälklagen har korkopalpapp, och vindsbjälklaget mineralulls- filt och matta. Bjälklaget vid badrummet har en betongplatta med membranisolering och sintrade (klinkers) plattor i bruk. Takkonstruktion av regler med vertikalt stöd belagt med 1" panel och dubbeltäckt papp.

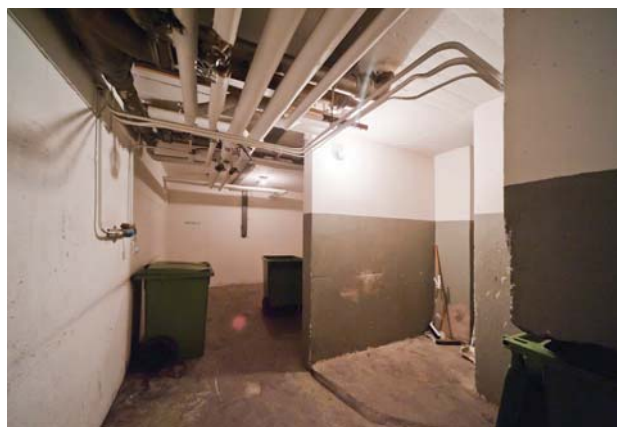
Trapporna skulle enligt den tekniska beskrivningen vara monteringsfärdiga, spindelburna och belagda med kalksten, reservtrappor av stålglättad betong men de är som redan nämnts slipade terrazzogolv. Även trapphusens golv skulle enligt ritningarna ha varit belagda med kalksten, men även där är det terrazzogolv, väggar och tak av betong medan snickerierna skulle vara av teak, reservtrappans av furu.

Bostadslägenheternas rum skulle förses med eklamellgolv i vardagsrum, linoleum i sovrum, hall och kök, och som redan nämnts sintrade plattor i badrummen. Väggar och tak av betong, de förra även med gipsskivor. Snickerier av furu.

Kallvattenledningar av förzinkat stål, och varmvattenledningar av koppar. Mekanisk ventilation⁶³ med fläkten placerad i toppen av en evakueringsskorsten.⁶⁴ Vid uppförandet var det upp-

Spindeltrappan med sitt sinneliga formspel mellan linjer. Nbm acc nr. 2010_188_117

Källare är ett annat ställe där konstruktionen brukar synas tydligt. Här ser man att tak och väggar är platsgjutna. Nbm acc nr. 2010_188_121

⁶³ Gällivare kommun Miljö & Bygg: Ansökan om bygglov, Teknisk beskrivning 1960-12-01

värmning i form av pumpcirkulerande varmvatten i vattenradiatorer, vattnet värmdes upp av en oljepanna.⁶⁵ Oljepannan byttes vid oljekrisen på 1970-talet ut mot elvärme, numera värms byggnaderna upp av fjärrvärme.⁶⁶

FUNKTIONER FRÅN UPPFÖRANDET TILL IDAG

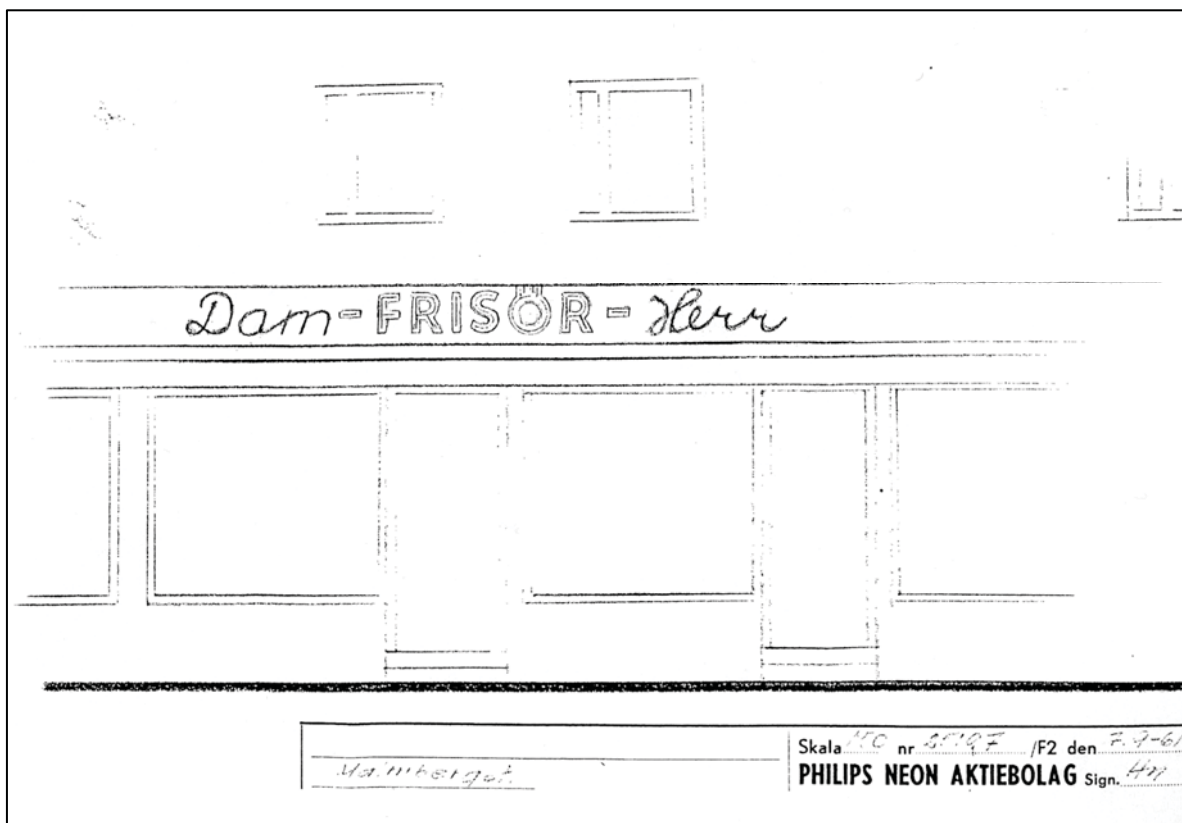
Verksamheter

Markplan i byggnadskropparna längs med Järnvägs-gatan är avsedda för butiker, kiosk, kafé/matsal samt bank, medan de övre våningarna är bostäder. Lägenheterna i punkthuset är små och avsedda för alla de ungar som dragit till sig. LKAB:s anställda fick när byggnaden uppfördes 10 % rabatt på hyran.⁶⁷ Lägenheterna i Focuslängan är större – 2:or och 3:or. När byggnaderna ritades var de flesta lokalerna redan uthyrda. Punkthusets bottenplan var delat för tre verksamheter, där banken upptar den östra delen och kafé/matsal samt en butik upptar den västra delen. De båda huskropparna längs med Järnvägs-gatan hade 11 butiks- frisörs och kioskllokaler.

I punkthuset låg Handelsbanken. Folksam hade en lokal, troligen en trappa upp. Byggnaden längs med Järnvägs-gatan inhyste från öster till väster; Sandbergs radio och tv, Dobbins herreklipping, *Winter* (urmakare Arne Vintén), *ÖDLINGS DAM* (dameklipping), *FOTO* (fotoateljé, Bert Persson, Boden), *Dam FRISÖR Herr*, *Blåklinten* (blomsterhandel), *FÄRG*, *Gott KNUTEN KORV*

En av de vackra neonskyltarna finns kvar i original., om än i dåligt skick. Ritningarna i original finns på Stadsbyggnadskontoret i Gällivare. Nbm acc nr. 2010_188_197

⁶⁴ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Nybyggnad av affärs- och bostads...

⁶⁵ Gällivare kommun Miljö & Bygg: Teknisk beskrivning 1960-12-01

⁶⁶ Muntlig uppgift, Larsson.

⁶⁷ Muntlig uppgift Larsson.

Grill och Bosses Sport.⁶⁸

I övrigt fanns vid uppförandet Lacks damunderkläder i åtanke. För den här rapporten har det varit omöjligt att få fram exakt vilka verksamheter som legat var, följande verksamheter torde dock ha varit belägna i den delen av kvarteret som endast översiktligt beskrivs i kapitlet *Byggnaden i sin omgivning*. Bygglovshandlingar finns även för *FOLKSAM* (mot Köpmangatan, 1962), *BAR* (1962), *Rolex MÖBLER* (1964), *Ungdomsgården* (1966), *REKORD KEM* (1967), *ABF* (1968), *SJ* (1974), *TOALETT* (1978). *Polisen* (1993), *Komvux*.⁶⁹

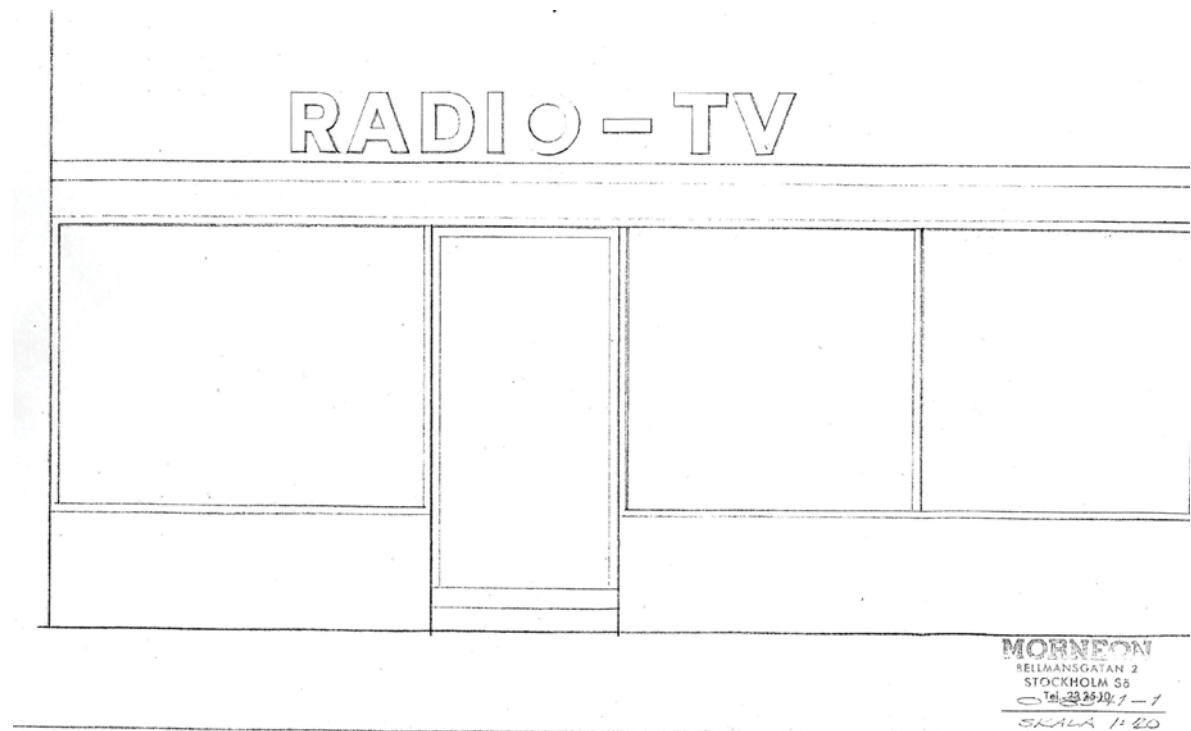
Idag finns underklädsbutiken *LJUVA UNDER* i banklokalen. I kafé/matsalen ligger restaurangen *MATFOCUS*, och mot gården finns en lokal som används som ”gubbdagis”. I Focuslängan står tre lokaler tomma de övriga uppfylls av butiker, korvkiosk och frisörsalonger. Från öster till väster; tom lokal, *northstar.se*, *Eilas Frisörsalong*, *tropic kinesiskt & pizzeria* (nedlagd?), *FRISÖR KATRIN*, *Dam FRISÖR Herr*, två tomma lokaler följt av *DANNES GATUKÖK* samt en butik men tillfällig(?) utförsäljning av buffelskinn i hörnbutiken.

Många lokaler hyser än idag samma typ av hyresgäster som vid uppförandet, namnen och ägarna byts med åren. Flera lokaler står tomma. Nbm acc nr. 2010_188_205, 2010_188_006 och 2010_188_195

⁶⁸ Littke, Göran (1963). samt Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8.

⁶⁹ Gällivare kommun Miljö & Bygg, Entitan 8.

Exempel på butiksskyltar från bygglovsansökningar. Lägg märke till de olika formgivarna samt att en skylt finns kvar i original! Ritningarna i original finns på Stadsbyggnadskontoret i Gällivare.

Gropen överst till vänster i bild. Nbm acc nr. 2010_188_104

SITUATIONEN I MALMBERGET

Focushuset med sina 12 våningar andas en framtidsoptimism och en tilltro till nya material som idag är svår att förstå, en tro på att de nya bostäderna skulle bygga den nya lyckliga människan. Focushuset när det byggdes manifesterade den större betydelse som central- och gruvort Malmberget hade i jämförelse mot Gällivare. Numera är förhållande det omvända, i Malmbergets centrum är bebyggelsens underhåll eftersatt, flera lokaler gapar tomma och Focushuset beskrivs på en blogg som *”en grå stalinistisk betongkloss som med sina tolv våningar stoltserar med att vara kommunens högsta hus. Detta skräcktorn har bragt tiotals människor om livet genom decennierna. (...) Minst två av dessa hoppade just från Focushuset.”*⁷⁰ Inlägget är nu borttaget.

Stora delar av Malmberget är byggt på malmkropparna. LKAB har påbörjat brytningen under själva samhället med nattliga sprängningar som orsakar seismologisk aktivitet både dag- och nattetid som följd. Samhället står inför en accelererade förändring vad gäller samhällsstrukturen med utflyttning, utökande av rasriskområdet, omledning av vägar, fler och större sättningar, närmre sprängningar. Osäkerheten hos de boende är stor och beskeden från LKAB är få och knapphändiga. Just Focushuset verkar inte ligga på någon malmkropp och dess hot utgörs mest av eftersatt underhåll som en följd av utflyttning och seismologisk aktivitet.

⁷⁰ <http://anderssonsahlin.se/tag/focus-huset/> 2009-06-17

KULTURHISTORISKA OCH ARKITEKTONISKA KVALITÉER

Malmberget som samhälle värderas högt av bland annat Riksantikvarieämbetet och utgör-/ingår i en kulturmiljö av riksintresse. Samhället har en karaktäristisk och tidstypisk bebyggelse som väl speglar konjunkturförändringar och social skiktning från 1800-talets slut och framåt. Här utgör Focushuset en del av helheten som visar på den bostadsbrist och de stadsbyggnadsideal som rådde vid uppförandet.

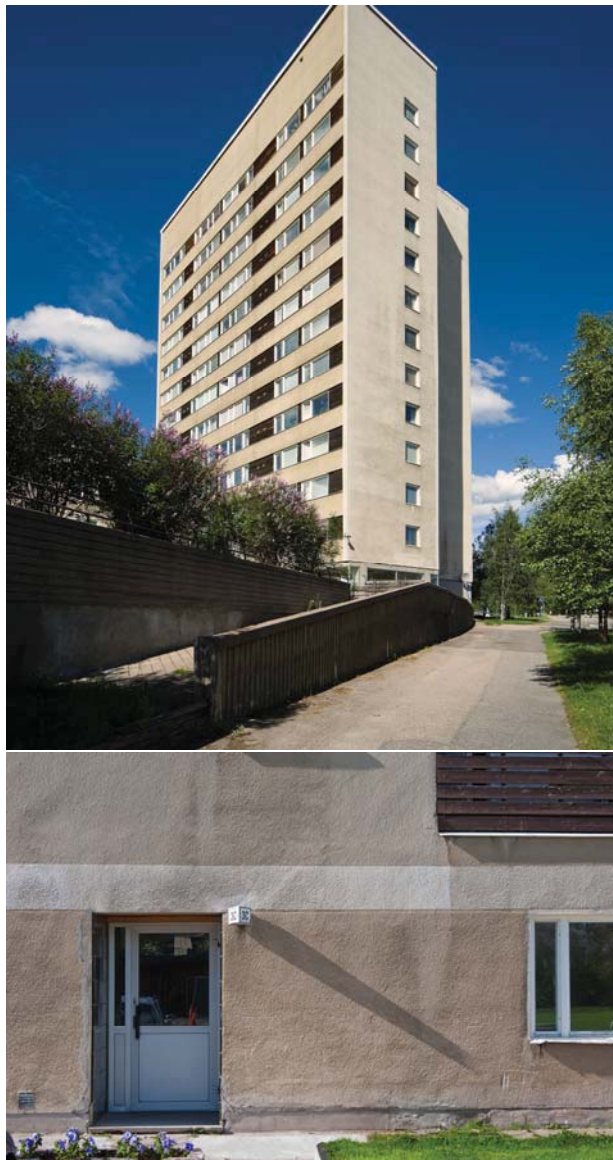
Focushuset är en karaktärsbyggnad för Malmberget genom sin höjd, som gör den väl synlig från hela Malmberget, och genom sitt utseende. Det är en centrumanläggning, som återfinns i förorter, den är här belägen mitt i den annars småskaliga träbebyggelsen. Som karaktärsbyggnad finns det många åsikter om den.

Även om de arkitektoniska värdena kan tyckas väl fördolda, så finns det sinnlighet och skönhet i spelet mellan förskjutningar av rätvinkliga och strama byggnadskroppar, i höjder, linjer och kulörer. Byggnaderna är genom den avskalade, enkla arkitekturen, utan onödiga ornament, representativa för sin tid vad gäller både utformning, teknik och material. De visar de rådande idealen inom arkitekturen vad gäller kulör och planlösning.

De är uppförda under 1960-talet när bostadsproblematiken med trångboddhet och bostadslöshet skulle byggas bort och den svenska välfärden skulle byggas. Tiden de byggdes i sjuder av framtidsoptimism och tilltro på nya material och tekniker. Byggandekomplexet ritades av Jan Thurfjell, grundare av Thurfjell Arkitektkontor AB. Kontoret stod för innovation av teknik och nya material. Focushuset och -längan är i stort sett oförändrade både in- och utvändigt.

Focushusets värde som symbol är tveeggat. Byggnaden påminner om välfärdssamhället, framgången, framtidstron- och optimismen över malmen, nya material och tekniker som Malmbergsborna också starkt identifierat sig med. Idag utgör Focushuset tillsammans med Focuslängan en symbol för gropens utbredning, utflyttningen och nedmonteringen av Malmberget som samhälle. Byggnaderna har flera tomma lokaler och underhållet är eftersatt. De blir en negativ symbol för den djupa grop som delar samhället i två delar.

Den råa betongarkitekturen byggnaderna representerar uppskattas av få. Böcker som *Övergivna platser* och bloggen *Rostsverige* rider på en våg av betongromantik som alstras av den brutala effekten patinan (eftersatt underhåll) skapar. Att en tröskel i en kyrka från 1200-talet är vackert sliten råder inget tvivel om men får och kan ett höghus, en centrumanläggning av betong vara vackert sliten? Genom att tycka att förfallet är vackert bejakas eftersatt underhåll, är det acceptabelt? Om det finns material som åldras med värdighet borde det finnas material som inte gör det. Vilka skulle det vara? Är det givet på förhand? Eller har det med byggandens eller be-

Sinnligheten och skönheten i linjespelet. Nbm acc nr. 2010_188_068, och 2010_188_149

traktarens ålder att
göra? Är det
upplevelsen av att
materialen är
förgängliga som gör att
förfallet blir vackert?
Är det när fantasin och
kreativiteten får arbeta
som gör att det blir
vackert? Gör förfallet
byggnaden mer
spännande? För visst är
det tråkigt med en stad,
ett kvarter i perfekt
skick, där alla
byggnaderna är upp-
förda eller reparerade
samtidigt!

En bild och byggnad som eggjar fantasin och utmanar kreativiteten. Bilden återkommer från sidan 13 i denna rapport. Nbm acc nr. 2010_188_212, beskärd av författaren.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Björkman, A. & Sjöholm, J. *Sporthallen*, Malmberget 2002 Dnr 2003/0434

Karlsson, L, *Simhallen*, Malmberget, 2006 Dnr 352-2006

Norrbottens museum, Dnr 569-2005

Gällivare kommun Miljö & Bygg

Allmän fastighetsinformation Gällivare Malmberget, Entitan 8, 2010-01-27

Ansökan om bygglov, Teknisk beskrivning 1960-12-01

Nybyggnad av affärs- och bostadshus (A och B) på fastigheten Enen 7 i Malmberget, underskrivet av A. Våppling 1962-03-22

Bevarandeplan för den kulturhistoriska bebyggelsen i Gällivare, Malmberget, Koskullskulle, rev. mars 1985

LKAB, Reprocentralen, Malmberget

Ritning signerad Hakon Ahlberg 25.2.1931

Informanter

Mari-Anne Rydström, samtal 2010-01-28, fastighetsägare

Sylvard Larsson, samtal 2010-01-28, boende

Tryckta källor och litteratur

Arnstberg, Karl-Olov (1996). Genrebilden av miljonprogrammet. *En miljon bostäder* / [redaktör: Martin Röbby]. S. [24]-[33]

Björk, Cecilia, Reppen, Laila & Kallstenius, Per (1983). *Så byggdes husen 1880-1980: arkitektur, konstruktion och material i våra flerbostadshus under 100 år*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning

Björk, Cecilia, Strömsten, Inger & Reppen, Laila (2000). *Så byggdes staden*: [stadsbyggnad, arkitektur, husbyggnad]. Tips och idéer till boken *Så byggdes staden*. Stockholm: Svensk byggtjänst

Burman, Ann-Christin (red.) (1998). *Norrbottens synliga historia: Norrbottens kulturmiljöprogram. D. 2. B. 1*. Luleå: Länsstyr. i Norrbottens län

Edlund, Lars-Erik & Frängsmyr, Tore (red.) (1996). *Norrländsk uppslagsbok: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund om den norrländska regionen. Bd 4, [Regio-Övre]*. Umeå: Norrlands univ.-förl.

Forsström, Gösta (red.) (1973). *Gällivare kommun: skrifter. D. 1, Malmberget: malmbyggnad och bebyggelse*. Luleå: Norrbottens museum

Forsström, Gösta & Strand, Bo (red.) (1988). *Gällivare kommun: skrifter. D. 2, Gällivare: tätort och landsbygd. 2., oförändr. uppl.* Luleå: Norrbottens museum

Gustafsson, Fredrik & Isling, Pär (2005). *Gropen som svalde ett samhälle: gropan i media 1956-1979 [Elektronisk resurs]*. C-uppsats- Tillgänglig på Internet: <http://epubl.ltu.se/1402-1773/2005/046/LTU-CUPP-05046-SE.pdf>

Illerstad, Lennart (1998). *Nya svenska kyrkor. D. 3, Norrland*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Littke, Göran (1963). *Malmberget 1888-1963*. Malmberget: LKAB

Riksintressen Norrbotten 2009-09-09, Denna publikation ingår i en serie med de olika riksintressena som är publicerat på webbplatsen: www.raa.se

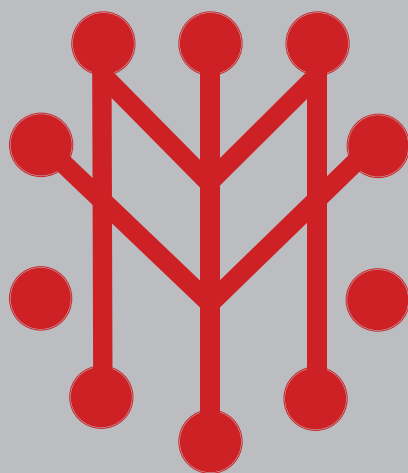
Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.) (2008). *Malmberget: strukturella förändringar och kultur-
arvsprocesser: en fallstudie. 1. [uppl.]* Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Malmaren, Nytt & aktuellt: information för LKAB-anställda i Luleå och Malmberget. (1962-1963). Malmberget: Luossavaara-Kiirunavaara AB

Rudberg, Eva (1992). *Folkhemmets byggande: under mellan- och efterkrigstiden*. Stockholm: Svenska turistfören.

Internet

<http://anderssonsaahlin.se/tag/focus-huset/> 2009-06-17

Norrbottens museum
Box 266, Storgatan 2, 971 08 Luleå
Telefon 0920-24 35 02
Fax 0920-24 35 60
norrbottens.museum@nll.se
www.norrbottensmuseum.se